

Hekim ve patron

Physician and the patron

Halûk Çağlayaner¹

Özet

Günümüz sağlık ortamının, geçmiş dönemlerden miras aldığı tutum ve davranışlar var mıdır? Bu tutum ve davranışlar sadece geçmişin kalıntısı mıdır? Yoksa kendini yeniden üretmekte midir? Makale, bu soruları Inalcık'ın "Şair ve Patron" monografisinden (2003) yola çıkarak gözden geçirmektedir.

Anahtar sözcükler: Hekim ve iktidar.

Summary

Are there attitudes and types of behavior inherited from old times the in the daily health environment of Turkey? Are these attitudes and types of behavior only the remnants of the past or are they reproducing themselves? In this article, we review these questions based on Inalcık's monography (2003) "The Poet and the Patron".

Key words: Physician and the political power.

Çağdaşlaşmadan söz eden, aynı zamanda bir anakronizmden; "çağdışılık"tan da söz eder. Kültürün maddi unsurları – kimi zaman bir insan ömrüne sığabilen – hızlı bir değişim gösterirken, tutum ve davranışları kapsayan manevi unsurlar, kendilerini oluşturan toplumsal ilişkilerin ortadan kalkmasından sonra da varlıklarını sürdürürler.

Günümüz sağlık ortamının, – daha genel olarak ta akademik ortamın – geçmiş dönemlerden miras aldığı tutum ve davranışlar var mıdır? Bu tutum ve davranışlar sadece geçmişin kalıntısı mıdır? Yoksa kendini yeniden üretmekte midir?

Inalcık'ın ufuk açıcı kısa monografisi "Şair ve Patron" (2003)¹ bu soruları ele alabilmek için iyi bir çıkış noktası sağlamaktadır:

"Bilim adamı ve sanatçı, belli bir toplumda egemen sosyal ilişkileri ve o kültür çevresinin sanatını ifade eder, sosyal onur, statü ve mertebelerin mutlak egemen hü-

kümdar tarafından belirlendiği Osmanlı gibi patrimonyal bir toplumda bu daha da belirgindir". "Matbaanın geniş kitlelere okuma imkanı verdiği, böylece edebi ve ilmi eserlerin, yazarına geçimini sağladığı döneme kadar (Doğuda ve Batıda) bilgin ve sanatkar, hükümdar ve seçkin sınıfın desteğine muhtaçtı. Batıda, Rönesans İtalya'sında, servet kaynağı toprak ve tarım yerine ticaret ve sanayi alanlarına kayınca, yeni zengin burjuva sınıfı feodal -patrimonyal efendilerin yerini almaya başladı. Aşıkarak böyle bir gelişme Doğu'da gerçekleşmedi."

"Patrimonyal devlette yüksek kültür, yalnız Yüksek Saray Kültürü olarak varoldu. Hükümdar sarayı ve ekabir sarayları, toplumda şeref ve itibarın, servet ve becerinin tek kaynağı ve sığınağı idi. Osmanlıda, en yüksek mimar, mimarbaşı, en iyi kuyumcu kuyumcubaşı, en gözde şair, padişahın ilgi ve lütfuna layık görülen "sultan'uş şu'ara" idi. Bilgin ve sanatkar; hükümdarın prestijini, sarayın nam-u-şanını yüceltmek için gerekli öğeler sayılırdı."

¹ Modern Eğitim Fen Okulları, Aile Hekimliği Uzmanı, İstanbul

“Patrimonyal devlette her türlü nimet ve mertebe, yalnız ve yalnız hükümdardan kaynaklandığı için, buna erişmek isteyen namzetler arasında kıyasıya bir rekabet, hased, entrika ve yaltakçılık egemendi ve toplumun ahlakını ya da ahlaksızlığını oluştururdu. Osmanlı Vekayinameleri ve Şu’ara Tezkireleri bu acımasız rekabet ve çekişmelerin hikayeleri ile doludur. Fuzuli, büyüklerin yanına varamamanın tesellisini, “hased ehli”nden uzak kalmakta bulur. Hükümdara yaklaşmanın tek yolu, yakınlarından birinin himaye ve aracılığını sağlamaktadır.”¹

Osmanlı toplumunda, “şeref, itibar, servet ve becerinin tek kaynak ve sığınağı Saray” olduğuna göre bu çerçevede tırnak içinde “en iyi hekimin” de hekimbaşı olduğunu söyleyebiliriz. “...Her türlü mertebe hükümdardan kaynaklandığı için, buna erişmek isteyen namzetler arasında kıyasıya bir rekabet, hased, entrika ve yaltakçılık egemendi ve toplumun ahlakını ya da ahlaksızlığını oluştururdu.” Buna göre patronla birey arasında “intisâb” edecek nüfuzlu kişiler yer alır. Yaltaklanma ve intisâbın sanatla bağdaştırılmış, kurumlaşmış biçimi de kasîde sunmak, sultanı ve padişahı en abartılı parlak ifadelerle göklere çıkarmakta görülür.” Bu şemayı hekimliğe uyguladığımızda intisâb* merhalesi için yine nüfuzlu kişilerin aracılığı gerekecektir. Kâsîde sunmanın yerine ise 1) Padişahın acısını hafifletmek, gidermek ve padişahın hayatını sağlık nedenleriyle kaybetmemesi, 2) Yapılan tıbbi müdahalelerin nesnel değerlendirmesi ve bu değerlendirmenin etkisi sınırlı kalacağından, hekimin bir saray “parti”sinin desteğini kazanması ve mümkünse padişahın “musâhib”leri** arasında yer alması geçer.

Bayat’ın (1998)² tesbitlerine göre II. Beyazıt döneminde kurumlaşan hekimbaşılık I. Abdülmecid dönemine kadar sürmüştür: 1481-1861. Bu 380 yıl boyunca (ortalama 15 yıl 9 ay 18 gün) hüküm süren 24 padişaha karşılık, 42 hekimbaşı (üçü 2’şer kez, üçü 3’er kez, biri 4 kez, biri 5 kez olmak üzere) toplam 58 kez göreve gelmiştir. Buna göre göreve gelen bir hekimbaşı ortalama 6 yıl 7 ay görevde kalmaktadır. Bayat’ın (1999) incelemesinde dikkati çeken bir diğer nokta da hekimbaşılara verilen diğer ünvan, görev ve arpalıkların hekimbaşılık görevleri boyunca ve sonrasında çok hızlı bir değişim göstermesidir.³ Bu verilerden hareketle hekimbaşılığın –diğer saray görevleri gibi- fevkalade siyasileşmiş bir mevki olduğunu söyleyebiliriz.

Burada bir zihniyet incelemesi söz konusu olduğundan hekimbaşılık kurumunun sona ermesi ilişkilerin seyri açısından önemli bir tarih değildir. Kaldı ki, Mardin’in (1983)⁴ vurguladığı gibi, “1890’larda Jön Türkleri hareketi geçiren etkenlerden biri tasavvur edebildikleri “ideal” toplulukla II. Abdülhamid dönemi topluluğu arasındaki değer uyumsuzluğu” idi. Bu “değer uyumsuzluğu”nın temelinde ise toplumsal bağların kişilere bağlanarak kurulduğu bir toplulukla, toplumsal bağların soyut ilkelerin peşinden giderek kurulduğu bir topluluk arasındaki fark bulunuyordu.”

Hekimlik mesleği ülkemizde büyük ölçüde bir devlet memuriyeti statüsünde sürdürülmüştür. Böylece hekimbaşılığın lağvını da içeren Tanzimat döneminden başlayarak “sosyal onur, statü ve mertebelerin yönetiminin/dağıtımının mutlak egemen hükümdar yerine giderek devlet mekanizması tarafından yapıldığını” söyleyebiliriz. Peki 19. yüzyıldan başlayarak Türkiye’de hekim-devlet ilişkileri nasıl bir seyir izlemiştir? Bu nokta üzerinde durmak sonraki dönemleri anlamak için önemli ipuçları içermektedir.

O dönem, “toplumsal bağların kişilere bağlanarak kurulduğu bir topluluk”a en sert eleştirileri Prens Sabahaddin yöneltmişti: Prens Sabahaddin’in etkisi altında kaldığı düşünürlerden Edmond Demolins’e (“A Quoi Tient La Supériorité des Anglo-Saxons” Anglo-Sakson’ların Üstünlüğü Neye Dayanır? 1897) göre “Anglosakson memleketlerinde terbiye herşeyden önce bireysel yetenekleri geliştirmeye yönelir. Sonuçta toplum bundan yararlanmış, İngilizler ve Amerikalılar gelişmiş milletlerin başında yer almışlardı. Bu tutumun devlet yönetimine yansıması kendini geniş bir adem-i merkezîyetçilikte gösteriyordu. Tersine, karakteristiği “amme iktidarının genişliği ve merkezi bir idare” olan, bireye önem vermeyen toplumlar, merkezîyetçi nitelikleri devam ettirecek bir eğitim sistemine dayanıyorlardı. Bu tip toplumlarda bireyin kişisel gelişim eğilimine set çekiliyordu ve birey herşeyi toplumdan beklemeye alıştıyordu. Demolins, Fransa ve Prusya’da devlet memuriyetine olan rağbeti bu şekilde açıklıyordu.

Bu tip toplumlarda memurların çok olması merkezîyet ve amme iktidarının kuvvetlenmesi sürecini durmaksızın kuvvetlendirecekti, böylece bir kısır döngüye girilmiş olu-

yordu. Anglosakson eğitim sistemiye bu ülkelerde yaşayan kimselerin hürriyetleri bakımından kıskanç davranışlarına yol açıyordu.”

“Prens Sabahaddin’in Demolins’in eserinde yukarıda söz konusu ettiğimiz kısır döngü fikrine rastladığı anda kendi toplumu hakkında o zamana kadar kimsenin önem vermediği bazı noktaların aydınlandığını hissettiğine kuşku yoktur. Sabahaddin Bey’e göre Osmanlı toplumunun da özelliği bir memur zümresinin tahakkümüydü.”

“Bugün dahi, Türkiye’de memur sınıfına dahil olmanın verdiği imkanlar, memurlarca kolay kolay terkedilmemektedir. Bundan altmış yıl önce [Mardin, tezini “1950’lerin başında” yazmıştı], bütün bir hayat tarzının değiştirilmesini ve mevcut sistemde çöreklenmiş bürokrasinin kaldırılmasını öngören bir tasavvur pek tabii ki birçok engellerle karşılaşacaktı. Radikal bir toplum değişmesi düşünmeyen, yalnız kendi konumlarını garanti altına almak isteyen bir memur (Mülkiyeli ve Askeri Tıbbiyeli) grubunun çoğunluğunu oluşturduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti doğal olarak memurluğa hücum eden bir öğretiyi en sert bir şekilde reddedecekti.”

Günümüzde başhekimlik, servis şefliği, akademik yükseltmeler v.d.ni nesnel bir ölçüte dayandırma çabalarının sulandırıldığı, ölçütlerin değişen yönetimler/iktidarlarla birlikte değiştiğini, o anki iktidar partisinin il ve ilçe başkanlarının hastane başhekimleri üzerinde etkili olmaya çalıştıklarını görüyoruz. Bu patronaj sistemi bir yönüyle yukarıda İnalçık tarafından tasvir edilen durumu andırmaktadır. Kültürün manevî unsurlarının maddi koşullar ortadan kalktıktan sonra da yaşamayı sürdürdükleri düşünüldüğünde acaba “ekâbiran’a intisab”ın günümüz tababetinde de yükselmenin emin bir yolu olduğu söylenebilir mi?

Kaynaklar

1. İnalçık H. Şair ve Patron Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme. Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2003; 10, 16-7.
2. Bayat AH. Osmanlı Devletinde Hekimbaşılık ve Hekimbaşılar Tıp Tarihi Araştırmaları. İstanbul, İşaret Yayınları, 1999; 62-72.
3. Bayat AH. Osmanlı Devletinde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar. Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999.
4. Mardin Ş. Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895 – 1905. İstanbul, İletişim Yayınları, 1983; 16, 213-4.

Geliş tarihi: 01.10.2008
Kabul tarihi: 19.10.2008

Çıkar çakışması:

Çıkar çakışması bildirilmemiştir.

İletişim adresi:

Dr. Halûk Çağlayaner
MEF Okulları
Ulus Mah. Dereboyu Cad.
Ortaköy 34340 İstanbul
Tel: (0212) 287 69 00 / 1244
e-posta: caglayanerh@mef.k12.tr